

Revista Administración & Cidadanía, EGAP
Vol. 15_núm. 2_2020 | pp. 261-264
Santiago de Compostela, 2020
<https://doi.org/10.36402/ac.v15i2.4679>
© Ignacio Álvarez Rodríguez
ISSN-L: 1887-0279 | ISSN: 1887-0287
Recibido: 19/11/2020 | Aceptado: 21/12/2020

Editado baixo licenza Creative Commons Atribución 4.0 International License

Identidade. A demanda de dignidade e as políticas de resentimento

Identidad. La demanda de dignidad y las políticas de resentimiento

Identity. The demand for dignity and the policies of resentment

IGNACIO ÁLVAREZ RODRÍGUEZ

Profesor axudante doutor de Dereito Constitucional
Universidade Complutense de Madrid
<https://orcid.org/0000-0001-6873-7269>
ignacioalvrod@gmail.com

Francis Fukuyama
Ediciones Deusto, Barcelona, 2019
206 pp.
ISBN: 978-84-234-3028-4

O profesor Francis Fukuyama fíxose amplamente coñecido a nivel mundial por soste a tese da *fin da Historia*, tamén coñecida como a *fin das ideoloxías*, do cal o sociólogo Daniel Bell xa dixera algo a finais dos sesenta do pasado século; isto é, que a democracia liberal, unha vez caído o Muro de Berlín, gañara. Que xa non habería modelo alternativo á combinación de dereitos individuais-economía de mercado-participación do pobo na xestión dos asuntos públicos. Que os países que quixesen prosperar de veras, garantindo a paz, a estabilidade, a seguridade e a cobertura social debían abrazar ese modelo. O

núcleo da afirmación do profesor Fukuyama antollouse revelador e atinado, máis alá dos matices que deban facerse polos máis variados motivos.

Hoxe o noso autor interéstanos pola publicación dun libro que convén ler devagar.

O ensaio faise eco da importancia que teñen os grupos na actualidade, eses grupos que se considera maltratados polo Estado, unidos por motivos étnicos, relixiosos, nacionais, de orientación sexual ou de xénero; ese grupo que reivindica unha dignidade propia e específica, tributaria da exixida no seu día por aqueles movementos aglutinados arredor do maio do 68. A autoestima grupal e certas doses de resentimento adoitan ser ingredientes adicionais. En suma: a diferenza importa, a igualdade non tanto. O que media entre Los Panteras Negras e Martin Luther King. O que media do feminismo da igualdade ao feminismo da diferenza.

Para Fukuyama teñen moita importancia esas “experiencias-shock” que tanto estudou Walter Benjamin, posto que negan ou preveñen os individuos de poder ver as súas vidas como un todo, sen apenas experiencias comúns xa. A memoria colectiva vaise cuarteando e parcelando en experiencias individuais illadas do resto. Na era de YouTube, Facebook, Twitter e Instagram isto retroaliméntase exponencialmente. Empeza a xurdir unha nova linguaxe propia desa nova cultura, adscrita aos novos grupos que comparten as mesmas experiencias vitais. “Multiculturalismo” sería o concepto estrela.

Fukuyama sostén que isto goza de claroscuros. Dentro das primeiras destaca que axudan a cambiar a cultura e a conduta de persoas que facían mal cousas e quizais non o sabían, mellorando a prestación de certos servizos públicos (o #MeToo, sen ir máis lonxe). As políticas da identidade serían, ao seu xuízo, a resposta natural e inevitable á inxustiza. Como cousas malas destaca moitas máis, a verdade.

O primeiro problema obsérvao cando estas propostas pretenden substituír a reflexión seria sobre como revertir as desigualdades nas nosas democracias. Sostén que é máis sinxelo argumentar baseándose en “asuntos culturais” dentro de institucións de elite que reunir diñeiro ou convencer lexisladores escépticos para que modifiquen leis. Ao final, di o autor, imos quedar nesas “mulleres de Silicon Valley” ou “mulleres de Hollywood”, cuxos problemas son moi diferentes aos das mulleres correntes. O segundo problema estase a facer especialmente visible nos EE. UU., aínda que non só: os defensores destas correntes non poñen atención a grupos máis numerosos e máis antigos, ignorando os seus problemas e ata mofándose deles (esa clase obreira rural norteamericana...). Un terceiro problema é que a liberdade de expresión se ve ameaza (e, en xeral, o tipo de discurso racional que se necesita para soste a democracia). O enfoque das “experiencias vividas” conduce a valoralas en termos máis emocionais que racionais, o cal presenta problemas adicionais como o da “apropiación cultural”, sen ir máis lonxe.

Con todo, o problema que considera máis importante é o do correlato. É dicir, as políticas de identidade de esquerda xeran o seu correlato na dereita e a corrección política duns transfórmase en incorrección política doutros. Para o autor, descubrir constantemente novas identidades vai facendo que cambien os límites do que se considera aceptable; e eses límites son tamén cambiantes pola súa vez. Faise bastante difícil

estar ao día, aínda querendo. Manhole é agora “*maintenance hole*”; o nome “Washington Redskins” é denigrante para os nativos americanos. O uso do *he/she* nun contexto equivocado denota insensibilidade cara aos intersexuais/transxénero. A E.O. Wilson, coñecido biólogo, tiráronlle un caldeiro de auga pola cabeza ao dicir que algunhas diferenzas de xénero teñen base biolóxica. Para Fukuyama, estas palabras retan a dignidade dun grupo particular e denotan falta de coidado/simpatía cara ás dificultades e loitas dese grupo. Ademais, cre que as formas extremas de corrección política adoitan provir de grupos relativamente pequenos de escritores, artistas, estudantes e intelectuais de esquerda. Pero a dereita fai a lectura correcta e aprovéitao. E así é como personaxes como Donald Trump parecen ter bula e gozar de ampla aceptación, chegando ás cabezas e aos corazóns de millóns de persoas porque se mostra “tal cal é”. Ou como se di hoxe en día: “sen filtros”. Ou sexa, as dereitas tamén crean as súas identidades, que non casualmente son todas aquelas que a esquerda ignora, combate ou menospreza.

Fukuyama estima que políticas da identidade son a lente que traspasa case todo asunto social na actualidade, aínda que achega varias razóns para non caer nese erro (por exemplo, que non deixan de proliferar; que son inaccesibles a eses outros que non pertencen ao grupo; que se basean en principios innegociables, especialmente en caracteres biolóxicos que non admiten transacción ou límite ningún, entre outras).

O norteamericano cre que as sociedades necesitan protexer os marxidados e os excluídos, pero tamén alcanzar metas comúns mediante a deliberación e o consenso. Considera que o cambio na axenda, a esquerda e dereita, na procura de protexer as identidades grupais cada vez máis anchas, acaba por ameazar a posibilidade de comunicación e de acción colectiva. O remedio non pasa tanto por abandonar a idea de identidade, que é en boa medida unha forma en que as persoas se pensan e na cal ven as sociedades que habitan. O remedio é definir as identidades nacionais de forma máis integradora, tendo en conta a diversidade *de facto* que presentan as democracias liberais.

Fukuyama conxura os medos que pode haber de que a identidade nacional se precipite polo noiro etnonacionalista da intolerancia, a agresividade e o iliberalismo. Achega exemplos de identidades nacionais inclusivas, arredor de valores políticos liberais e democráticos. É máis, considéraas básicas e fundamentais para o éxito político, por diversas razóns. Unha é a seguridade física; as nacións fortes e unidas son as que mellor a garanten. Dúas, por calidade e boa gobernanza (bos servizos públicos e menores niveis de corrupción). Tres, facilita e promove o desenvolvemento económico (aí están os exemplos de China, Xapón e Corea do Sur). Catro, promove a confianza, o que lubrifica e facilita o intercambio económico e a participación política. Cinco, mantén redes de seguridade social fortes para mitigar as desigualdades económicas. E, finalmente, en sexto lugar, fai posible a democracia liberal, ese contrato implícito entre persoas e gobernos. A democracia necesita a súa propia cultura para funcionar, non basta cunha mera aceptación das súas normas. Require deliberación e debate, respecto ás regras do xogo, unha cultura de tolerancia e mutua simpatía por enriba de visións individuais e “partidistas”.

Fukuyama estima que toda nación é produto de diversos elementos que conflúen (de persoas que foron máis alá da fronteira; dos movementos destas para ampliar horizontes; de asimilar minorías á cultura existente; ou de ir incluíndo as condicións que a sociedade vai presentando conforme avanza o tempo). Proxectos modernos como a Unión Europea pretenderon ir máis alá pero como non se construíu identidade europea non hai sentido de pertenza ou de control sobre as institucións europeas, o que deu pé a diversos desgustos en Bruxelas (crise do euro, crise dos refuxiados, Brexit...).

Que propón Francis Fukuyama? Nun conciso resumo, o seguinte.

En primeiro lugar, non fuxir das políticas identitarias porque forman parte da nosa modernidade. Debemos asumir que toda democracia liberal ten o mesmo dilema: non se pode alimentar unha política identitaria sen retroalimentar outra de signo de contrario.

En segundo lugar, dicirnos a verdade. Isto é, contar os abusos específicos que se producen na realidade e que deron lugar a esas identidades (violencia policial contra os negros; acoso sexual, asalto e violacións a mulleres). Recoñecer os fallos e actuar en consecuencia, en definitiva.

En terceiro lugar, integrar grupos pequenos en grupos grandes, tendo claro que a base destes non poden ser senón os principios demoliberais. Dito con outras palabras, as persoas son cidadás e sobre todo cidadás, status que vén definido por pertencer a un país.

En cuarto lugar, facer exame de conciencia: nin esquerda nin dereita actuaron ben, por esquecerse da clase obreira e abrazar o populismo, respectivamente. En quinto lugar, dotarnos de leis de cidadanía básicas e amplas. Considera que aquí os EE. UU. O saben facer mellor que a UE. Non hai máis que ver as cerimonia de naturalización, onde se lle concede a nacionalidade norteamericana a alguén, o que implican.

En sexto lugar, empezar a exixir algo a cambio. Os dereitos humanos básicos son de todos, claro está. Pero o pleno disfrute de todos os dereitos dentro dun Estado é unha “recompensa” por formar parte decidida e real da comunidade política. Unha desas medidas de fortalecemento podería ser a exixencia dalgún tipo de servizo nacional, civil ou militar. Así, refórzase a idea do compromiso e sacrificio que exixe a cidadanía.

En sétimo lugar, non esquecer que, igual que o cambio tecnolóxico serviu para promover valores democráticos, tamén serviu para o contrario. O principal perigo que observa é unha sorte de “fragmentación social descontrolada” facilitada por Internet. Para Fukuyama, o mundo de hoxe presenta dúas tendencias totalmente opostas e contrarias pero simultáneas. Por un lado, o exemplo da China, construíndo unha ditadura masiva baseada no *big data*, o control poboacional e o crédito social. Por outro, diversas partes do mundo onde as institucións centralizadoras se afunden e xorden Estados frustrados, crece a polarización e baixa a taxa de consenso sobre as metas comúns. As redes sociais e Internet facilitan a emerxencia de comunidades separadas non por barreiras físicas, senón pola crenza nunha identidade común compartida.

Finaliza o ensaio argüíndo que as identidades non veñen predeterminadas, que temos marxe de acción se reparamos no feito de que, igual que se poden usar para dividir, tamén se poden usar para integrar. E nesas estamos.